Azra Đelmo, MA

UDK 904(497.6)
DOI 10.57136/2744-2500.2025.20.20.47

IZGUBLJENA ARHEOLOŠKA BAŠTINA DOLINE NERETVE: ANALIZA NEKIH BASLEROVIH TERENSKIH ZABILJEŠKI

SAŽETAK

U ovom radu u fokusu su arheološki lokaliteti potopljeni Jablaničkim jezerom, odnosno njihova valorizacija kroz arheološko rekognosciranje i istraživanje koje je vršio arheolog Đuro Basler. Njegova istraživanja dala su važne rezultate i značajno su utjecala na formiranje slike o prošlosti ovog područja. Većina tih lokaliteta danas nije dostupna za arheološku i historijsku nauku budući da se nalaze pod tlom i vodom ove vještačke akumulacije. O navedenim lokalitetima Basler je objavio rad a ostavio je i bilješke u svojim terenskim dnevnicima koji se danas čuvaju među njegovom ostavštinom u Franjevačkom muzeju i galeriji Široki Brijeg. S obzirom na činjenicu da je na ovom prostoru samo nekoliko lokaliteta sistemski istraženo, u ovom radu se njegova istraživanja posmatraju kao historijski izvor za razumjevanje prošlosti ovog područja.

Ključne riječi: arheološki lokaliteti, Jablaničko jezero, Đuro Basler, terenski dnevnici.

Uvod

U skladu sa savremenim trendovima u regiji i Evropi, istraživanje historije arheologije i u Bosni i Hercegovini u posljednje vrijeme dobija na značaju.[1] Ova istraživanja, pokazalo se, doprinose ne samo razvoju arheološke misli u Bosni

1 Od posebnog značaja je to što je u ovim studijama i radovima primjetna težnja otklona od hagiografskog pristupa izučavanju arheoloških istraživanja i prikazivanju razvoja arheologije kao neumitnog progresa. Historičari arheologije sada pažnju stavljaju na kontekst u kojem je došlo do istraživanja i date historijske okolnosti u kojima se arheološko znanje formira. O tome više vidjeti u: Eberhardt, Link 2015. Historija arheologije se izučava i u kontekstu razvoja teorijske arheologije koja istražuje različite pravce u historiji ove nauke. U regiji se ovi aspektom arheologije bave, između ostalih, Predrag Novaković, Aleksandar Palavestra, Staša Babić, Rajna Šošić Klindžić, a u Bosni i Hercegovini Adnan Kaljanac.

i Hercegovini već i razvoju historijske nauke. Pri tome se kritički sagledavaju usvojene interpretacije te sam proces konstruisanja našeg znanja o prošlosti. U tom smislu u fokusu istraživanja sve više se nalaze sami istraživači, arheolozi koji su svojim radom značajno oblikovali znanje o prošlosti. Arheolozi su često ostavljali važnu dokumentarnu građu, poput dnevnika svojih istraživanja koji danas mogu poslužiti kao historijski izvori za istraživanje naše baštine. Naročito u kontekstu lokaliteta koji više nisu dostupni nauci niti su detaljno istraživani a ipak su utjecali na formiranje slike o prošlosti.

U ovom radu u fokusu su lokaliteti potopljeni Jablaničkim jezerom, odnosno njihova valorizacija kroz arheološko rekognosciranje koje je vršio Đuro Basler. Većina tih lokaliteta danas nije dostupna za arheološku i historijsku nauku budući da se nalaze pod tlom i vodom ove vještačke akumulacije. Tim više nam je znanje o ovim lokalitetima, kao dijelu naše kulturne baštine, važno. U radu se donosi pregled tih potencijalnih arheoloških lokaliteta kao i Baslerova interpretacija njihovog značaja.

Pozadina arheoloških istraživanja

Nakon što je 1945. godine završen Drugi svjetski rat jugoslavenska država i društvo počeli su se oblikovati prema socijalističkom modelu. U skladu s tim, prva poslijeratna ulaganja, pored saniranja ratne štete, trebala su ubrzati industrijalizaciju zemlje. U tu svrhu Prvim petogodišnjim planom razvoja naglasak je stavljen na ulaganja u razvoj teške industrije, elektrifikaciju i iskorištavanje hidroenergetskih potencijala (Katz 2011: 268). Svojevremeno najveći hidroenergetski objekat na Balkanu izgrađen je u Bosni i Hercegovini, na rijeci Neretvi i to u njenom gornjem toku, na području koje je zahvatalo Opštine Konjic, Jablanica i Prozor. Za potrebe izgradnje Hidroelektrane na Neretvi 1954. godine formirano je Jablaničko jezero, vještačka akumulacija koja je potopila neka od najstarijih naselja u Bosni i Hercegovini. Akumulacija je zahvatila područje u dužini 30 kilometara, ali je klimatski, ekonomski i sociološki utjecala na mnogo širi prostor (Špago 2005 : 99).

U to vrijeme znalo se da je ovo područje značajno za bosanskohercegovačku historiju. Arheološka rekognosciranja vršena još u austrougarskom periodu, pronalasci antičkih spomenika i ostataka[2] pokazala su da je područje koje

2 Tokom austorugarskog perioda Carl Patsch je objavio dva rada u kojima je tematizirao antičke ostatke pronađene u ovom području. Radovi su objavljeni u Glasniku Zemaljskog muzeja 1894. i 1902. godine. Pavo Anđelić, u to vrijeme vanjski saradnik Zavoda za

će potopiti Jablaničko jezero u kulturno – historijskom smislu jedno od najvrijednijih područja u Bosni i Hercegovini. Prostor je to koji je sadržavao brojne arheološke lokalitete, naselja i nekropole iz prethistorijskog, antičkog i srednjovjekovnog doba naše zemlje, ali i brojne etnografski značajne elemente. Jedinstveno neolitsko naselje Lisičići, prethistorijska nekropola na Zelovom polju kod Čelebića, Ostrožac sa brojnim antičkim ostacima te stotine stećaka sa potopljenog područja vjerovatno su zauvijek izgubljeni za našu nauku. Većina identifikovanih lokaliteta ima dokazani kontinuitet života, pa se na mjestu prethistorijskih gomila nalaze rimski građevinski ostaci, u blizini su uglavnom i nekropole stećaka. To je nažalost kulturna baština koju generacije neće imati priliku upoznati.

Rijeka Neretva je kroz prošlost bila glavni komunikacioni kanal između Jadranskog mora i unutrašnjosti. To je jedna od općeprihvaćenih teorija u nauci i tek rijetki je osporavaju.[3] Upravo je otkriće neolitskog naselja u Lisičićima doprinjelo toj spoznaji. Govoreći o Neretvi kao najvažnijoj prethistorijskoj saobraćajnici između Jadranskog mora i unutrašnjosti, Alojz Benac je 1977. godine konstatovao sasvim jasnu činjenicu da „dolina Neretve još nije ni izbliza istražena u dovoljnoj mjeri, a pojedine okolne pećine, terase, i zatvorene doline će sigurno pružiti nove podatke za proučavanje ove eneolitske saobraćajnice“(Benac 1980: 16).

Za prethistorijsku prošlost ovog područja od posebnog značaja je to što je ova oblast u starijem željeznom dobu ulazila u sastav teritorija na kojem je egzistirala glasinačka kultura.[4] U periodu od VIII do kraja VI stoljeća nosioci te kulture bile su autarijatske zajednice koje će kasnije biti objedinjene u ilirski narod Autarijati (Šačić 2012: 98). Upravo se na prostoru gornje Neretve, na području Orahovice nalazi lokalitet Slani izvori. Prema historijskim podacima to je bio izvor sukoba ilirskih naroda Ardijejaca i Autarijata koji se u tom kontekstu

zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti BiH, do tada je sakupio puno podataka o potencijalnim arheološkim ostacima ovog područja uključujući i lokalitet Lisičića.

3 Brunislav Marijanović je smatrao da ova teorija zahtjeva određenu korekciju. Po njemu, značaj rijeke Neretve kao prirodne komunikacije između Jadranskog mora i unutrašnjosti Balkanskog poluotoka je prenaglašen. Smatrao je da se kao komunikacijski smjer ne treba posmatrati najuži neretvanski prostor nego šire i znatno prohodnije područje istočno i zapadno od Neretve, te da je ispravnije rijeku Neretvu posmatrati više kao prirodnu granicu na kojoj se razdvajaju kulturni entiteti koji se razvijaju na područjima istočno i zapadno od njenog toka (Marijanović 2003: 322).

4 Glasinačka kultura jedna je od najsloženijih pojava u prethistorijskom dobu na ovim prostorima. O tome više vidjeti u: Čović 1987.

spominju i u djelima antičkih pisaca (Wilkes 2001:236). Područje gornje Neretve u predrimsko doba je naseljavao ilirski narod Naresi. Brojali su 102 dekurije i bili su, poslije Dezitijata, najbrojniji ilirski narod u Naronitanskom sudbenom konventu. (Marić 2013: 29). Dolina rijeke Neretve u antičko vrijeme bila je strateški plovidbeni pravac preko kojeg se odvijalo spajanje mediteranskog i kontinentalnog svijeta. Ovo je prirodni put, koji je omogućio i rimsku infiltraciju prema Naroni i dalje u unutrašnjost. Brojni antički spomenici pronađeni na ovom području svjedočanstvo su naseljenosti i kulturnog razvoja ovog područja. I u srednjovjekovnom periodu ovaj kraj je bio izuzetno gusto naseljen o čemu svjedoče brojne gradine i nekropole stećaka.[5] Nažalost, Jablaničko jezero onemogućilo je dalja arheološka istraživanja doline gornjeg toka Neretve koja bi mogla upotpuniti našu sliku prošlih vremena ovog područja.

Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine i Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti BiH tokom 1952., 1953. i 1954. godine vršili su arheološka istraživanja područja koje će doći u okvir akumulacionog bazena Jablaničkog jezera. Nakon završenih arheoloških rekognosciranja terena izvršeno je nekoliko sistemskih istraživanja od kojih je za arheološku i historijsku nauku svakako najznačajnije istraživanje neolitskog naselja u Lisičićima. Ovo istraživanje pokazalo je kontinuitet naseljavanja ovih prostora još od mlađeg neolita. To je još jednom potvrdilo važnost komunikacije u dolini rijeke Neretve kroz milenije. Pored neolitskog naselja, u Lisičićima i Čelebićima su istraženi antički i srednjovjekovni lokaliteti, a Šefik Bešlagić je na nekoliko lokacija istraživao grobove ispod stećaka.[6]

Od arheologa koji su bili angažovani na istraživanju doline rijeke Neretve poseban doprinos dao je Đuro Basler. [7] Basler je tada bio na početku svoje

5 Basler je u svojoj topografiji naveo 12 srednjovjekovnih utvrđenja na ovom prostoru (Basler 1955: 227 – 229) dok je Šefik Bešlagić utvrdio broj od 600 stećaka koji dolaze pod vodu Jablaničkog jezera (Bešlagić 1954: 211).

6 O rezultatatima ovih istraživanja više vidjeti u: Benac 1958, Bešlagić 1954, Čremošnik 1954a, Čremošnik 1954b, Čremošnik 1957.

7 Đuro Basler (Sijekovac, Bosanski Brod 1917. – Sarajevo 1990. godina) pripada prvoj generaciji poslijeratnih arheologa u Bosni i Hercegovini. Kao arheolog, izgradio je bogatu naučnu karijeru radeći u Republičkom Zavodu za zaštitu spomenika kulture i i priodnih rijetkosti a naročito u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine. Studij arheologije završio je u Zagrebu 1956. godine a doktorirao je u Zadru 1981. godine sa temom „Paleolitske kulture u Jadranskoj regiji Jugoslavije“. Kao konzervator Zavoda, Basler je usmjerio svoje djelovanje u dva osnovna pravca: obilazak terena i sakupljanje topografske građe, te konzervacija rimskih i srednjovjekovnih spomeničkih objekata. Čitav taj rad rezultirao je i značajnim brojem stručnih i naučnih članaka objavljenih u naučnim časopisima. Ipak,

karijere. Prema njegovim dnevničkim zabilješkama Basler je učestvovao u svim važnim arheološkim istraživanjima provedenim na ovom području. Iskopavao je i na prostoru neolitskog naselja u Lisičićima, i na srednjovjekovnom lokalitetu Crkvina, istraživao je i grobove sa stećcima. Istražujući lokalitete dolina rijeke Neretve i njenih pritoka, Basler je vrlo vješto bilježio i skicirao predmete, stećke i nekropole te graditeljske ostatke. Za našu nauku važna je i karta arheoloških lokaliteta koju je Basler ostavio i koja je korištena u kasnijoj literaturi. Njegova istraživanja dala su važne rezultate i značajno su utjecala na formiranje slike o prošlosti ovog područja.[8] Tokom svoje karijere Basler je vodio istraživačke dnevnike što je danas dio ostavštine ovog naučnika koja se čuva u Franjevačkom muzeju i galeriji u Širokom Brijegu.

Iako se naučni rad Đure Baslera danas posmatra uglavnom kroz doprinos istraživanju paleolitskog i kasnoantičkog perioda, Basler je bio neumorni topografičar koji je istraživao i bilježio potencijalne arheološke lokalitete širom Bosne i Hercegovine. Njegov rad na polju topografije naročito je bio aktuelan u prvom periodu njegove karijere, kada je radio kao konzervator u Zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti BiH (Benac 1990: 8). Basler je tada putovao širom zemlje i bilježio arheološke lokalitete. Njegov rad o arheološkoj topografiji doline Neretve danas nam služi kao podsjetnik na bogatu kulturnu baštinu koja je ostala pod tlom i vodom Jablaničkog jezera. U Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine (Sarajevo 1988), koji predstavlja do sada najobimniju sintezu arheološkog znanja u Bosni i Hercegovini, bilješka o većini lokaliteta sa područja gornjeg toka rijeke Neretve, rezultat je istraživanja Đure Baslera.

Ovaj rad ne teži da se bavi kritičkom analizom Baslerovih interpretacija o karakteru i vremenskoj pripadnosti određenih lokaliteta. S obzirom na činjenicu da je na ovom prostoru samo nekoliko lokaliteta sistemski istraženo, u ovom

najveće dostignuće Basler je ostvario na polju istraživanja paleolitskog doba, prvenstveno u Bosni i Hercegovini. Objavio je nekoliko većih sintetskih pregleda o paleolitskim nalazištima, njihovim karakteristikama, hronološkom mjestu i široj kulturnoj pripadnosti. Iako se nije neposredno na terenu bavio iskopavanjem i istraživanjem kasnoantičkih bazilika i drugih arhitektonskih objekata tog vremena, objavio je kapitalno djelo iz te problematike „Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini" (Sarajevo 1972). Basler je i jedan od najzaslužnijih za nastanak višetomnog Arheološkog leksikona Bosne i Hercegovine (Sarajevo 1988). O njegovoj karijeri vidjeti više u: Benac 1990:7-10.

8 Treba napomenuti da je Basler bio tipičan predstavnik kulturno – historijske, odnosno tradicionalne arheologije u Bosni i Hercegovini. Ovaj pravac, koji je obilježio arheologiju u Bosni i Hercegovini nakon 1945 godine, težio je deskriptivnoj arheologiji te klasifikaciji arheoloških nalaza na osnovu kojih se vršila periodizacija kulturnih epoha.

radu se njegova istražvanja posmatraju kao historijski izvor za razumjevanje prošlosti ovog područja.

Arheološki lokaliteti

U okviru poslova koje je obavljao u tadašnjem Zavodu za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti BiH Đuro Basler je imao zadatak da izvrši arheološko rekognosciranje terena koji će doći pod vodu Jablaničkog jezera i terena na koji će utjecati izgradnja akumulacije. Opsežan terenski rad trajao je tokom 1952. i tokom 1953. godine, a rezultate do kojih je dolazio Basler je bilježio u svom dnevniku. Većina lokaliteta koje je Basler opisao u dnevniku sadržana je u radu Dolina Neretve od Konjica do Rame koji je objavljen u Glasniku Zemaljskog muzeja 1955. godine. Za neke lokalitete koji su navedeni u ovome radu Basler je dobio podatke iz drugih izvora, nije ih sam obišao. To i sam kaže na jednom mjestu. Zanimljivo je to da su u njegovom dnevniku opisani i neki lokaliteti koji nisu navedeni u radu objavljenom o topografiji ovog područja o čemu će biti govora u nastavku.

U ovom radu fokus je na lokalitetima koji nisu sistemski istraženi ali su ostali zabilježeni uglavnom zahvaljujući Basleru. Danas su ti lokaliteti nedostupni za našu arheološku i historijsku nauku ali su važno svjedočanstvo kulturno – historijskog razvoja ovog područja.

Basler je arheološkim rekognosciranjem utvrdio dvadeset i jedan prethistorijski lokalitet na ovom području. Od tih lokaliteta danas je pod vodom Jablaničkog jezera njih deset. Potopljeni su sljedeći lokaliteti: Drecelj, Slana vrela, Ilirsko grobište oko ušća Idbra,Ćupine na Zelovom polju, pećina Vratnica, Lisičići, Banova glavica u Lisičićima, Gošića han u Nevizdracima, prethistorijsko naselje u Orahovici.

Od najveće važnosti je otkriće prethistorijskog naselja u Lisičićima, tada prvog neolitskog naselja na prostoru Hercegovine.[9] O arheološkom istraživanju ovog lokaliteta koje se realizovalo u tri kampanje te rezultatima koje su oni polučili objavljeni su radovi a zatim i monografija Alojza Benca (Benac 1954: 135 – 150, Benac 1955: 49 -77, Benac 1958). Važno je napomenuti da je istraživanje ovog značajnog lokaliteta prekinuto zbog punjenja akumulacije Jablaničkog jezera

9 U kapitalnom djelu jugoslavenske arheologije – *Praistorija jugoslavenskih zemalja, tom II:Neolit*, Sarajevo 1979, ovaj lokalitet je prepoznat kao jedno od najvećih i najrazvijenijih nalazište mlađeg, odnosno kasnog neolita na području Jadranske zone sa površinom od 10 – 15000 m ^{2}. Više o tome u: Batović 1979: 473 -634.

1954. godine. Ipak, po Alojzu Bencu, dotadašnja istraživanja su bila dovoljna da se donese konačni sud i interpretacija pronađenih rezultata. Svoju monografiju Benac je objavio četiri godine nakon završenih istraživanja. Stavljajući lisičićko nalazište u kontekst tada novih otkrića kakvo je Zelena pećina kod Blagaja, Benac je konstatovao da se situacija u pogledu hercegovačkog neolita temeljito izmjenila te da „to poziva na intenzivno arheološko rekognosciranje i istraživanje u dolinama hercegovačkih rijeka i pećina. Sigurno je da će se otkriti dokumenti jednog dinamičnog kretanja tokom neolita u Hercegovini" (Benac 1958: 63).

Na tom tragu treba posmatrati i Baslerov zaključak o postojanju neolitskih naselja u neposrednoj blizini Lisičića. To su lokaliteti na području Drecelja, na južnom ulazu u grad Konjic, ušću rijeke Bijele u Neretvu, poznati arheološki lokalitet Gošića han u Nevizdracima i lokalitet na područje Orahovice. Na svim ovim lokalitetima prilikom rekognosciranja terena pronađena je keramika koja po Basleru pripada neolitskom tipu keramike. Svi lokaliteti su smješteni na povišenim riječnim terasama a tanki kulturni sloj pokazuje uvijek isti materijal (Basler 1955: 220). Pored nekoliko ulomaka žrvnjeva i manjih fragmenata pečenog lijepa, na lokalitetu ušća Bijele u Neretvu pronađeni su u priličnom broju ulomci keramike sa tipično neolitskom fakturom (Basler 1955: 220).

Basler je pretraživao i teren oko lokaliteta Gradac u Donjem selu na području Konjica. Radi se o, kako Basler navodi, „brežuljku poviš Neretve, i njiva zvanih Gradac, gdje nisu uočeni tragovi prethistorijskog naselja ali je po konfiguraciji terena mislio da je to sasvim moguće"(Basler 1955: 221). Neolitska keramika lisičićkog tipa pronađena je na ovom lokalitetu koji se nalazi u samom susjedstvu Lisičića, ali u jednom reduciranom obliku. Kasnija arheološka istraživanja na ovom lokalitetu potvrdila su postojanje neolitskih struktura na ovom mjestu (Marijanović 1991: 190).

Od lokaliteta koje je Basler istražio zanimljiv je lokalitet Gošića han u blizini sela Nevizdraci. Gošića han je također poznati arheološki lokalitet sa tragovima prethistorijskog naselja, prethistorijskih tumula i nekropole sa stećcima (AL BiH III: 212). Basler je bio uvjeren da se na ovom mjestu nalaze ostaci prethistorijskog naselja sličnog onom u Lisičićima, Drecelju, ušću rijeke Bijele i na području Orahovice. Prema podacima iz njegovog rada o topografiji ovog područja Basler je tragove naselja pronašao uz samu nekropolu. „Sama situacija mjesta i brojni ulomci keramike sa nešto kamenih žrvnjeva govore da se tu nalaze ostaci kulture iz metalnog doba" (Dnevnik Đure Baslera, 24. 04. 1953.).

U svojim dnevničkim bilješkama Basler je donio podatke o iskopavanju zemljanog tumula na ovom lokalitetu. Prema analizi njegovih bilješki tumul je

podijeljen na tri dijela: "Prvi dio čini humusna zemlja, potpuno sterilna i bez šljunka. U drugom dijelu presjeka utvrđen je kulturni sloj, po Basleru, nekog antičkog lokaliteta te ulomci rimske opeke i „atipičnih, možda ilirskih ili rimskih keramičkih posuda". Posljedni, sloj C čini aluvijalni nanos riječnog šljunka i krupnijeg pijeska. Tu je prilikom iskopavanja usječen rov u širini od preko jednog metra i dužini četiri metra. U tom sloju otkopana je grobnica te ljudski ostaci bez grobnih priloga. Mrtvac je bio položen u drveni sanduk četverokutnog oblika. Poklopac je bio zakovan sa četiri povelika željezna klina na svakom uglu" (Dnevnik Đure Baslera 24. 04. 1953.). Basler u svom dnevniku donosi i skicu tog klina koji je bio izrađen od kovanog željeza. Na kraju zapisa Basler navodi da je u konstrukciji tumula neku ulogu igralo i kamenje, što po njemu treba kasnije ispitati. (Dnevnik Đure Baslera 24. 04. 1953.).

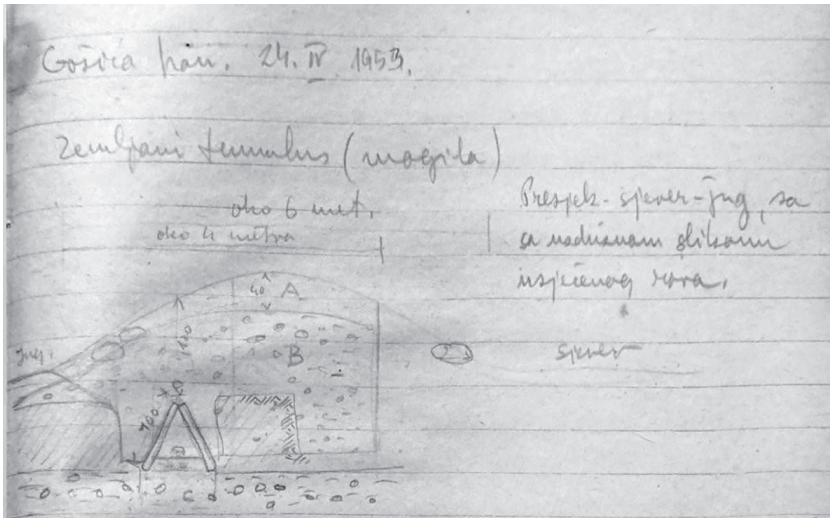

Slika 1. Otkopavanje zemljanog tumula na lokalitetu Gošića han, Dnevnik Đure Baslera

Zanimljivo je da se Basler nije upuštao u interpretaciju iskopanog tumula, a u objavljenoj literaturi podaci se mogu naći u radu Šefika Bešlagića (Bešlagić 1954:210). Bešlagić je donio zabilješku o iskopavanju zemljanog tumula na ovom lokalitetu i nastojao je odgovoriti na pitanje datacije groba i gomile. Na osnovu arhitekture grobova i načina sahranjivanja zaključio je da su grobovi srednjovjekovnog porijekla a nasip – najveći sloj gomile je sa nekog prethistorijskog lokaliteta. Time bi ova gomila potjecala iz srednjeg vijeka. To je po Bešlagiću bio do tada prvi poznati primjer sahranjivanja u tumul u srednjem vijeku u Bosni i

Hercegovini (Bešlagić 1954: 210). U svom radu o topografiji ovog područja Basler je samo naveo da nije izvršena sondaža zemljišta na ovom lokalitetu. Po svemu sudeći lokalitet Gošića han kod sela Nevizdraci jedan je od kulturno sadržajnijih lokaliteta na ovom području. On je danas, nažalost, pod vodom Jablaničkog jezera i teško da ćemo ikada saznati koji je ustvari njegov značaj za našu nauku.

Tokom obilaska terena koje je radio sa Šefikom Bešlagićem, Basler je navodno pronašao još jedno neolitsko naselje. Prema dnevničkim zabilješkama koje je Đuro Basler ostavio, na lokalitetu kod sela Ustirama u neposrednoj blizini nekropole sa stećcima[10] nalazi se manje neolitsko naselje - čak je napravio i skicu lokacije na kojoj se nalazi. „Neolitsko naselje je smješteno na njivama južno od brežuljka koji se uzdiže neposredno iz rijeke Rame i prebacuje njen tok udesno. Kulturni sloj počinje odmah ispod tankog sloja humusa (cca 10 cm). Za sad sam našao samo manje ulomke keramike i jedan nožić od jaspisa“ (Dnevnik Đure Baslera 27. 04. 1952.). O ovom nalazištu nema nikakvih podataka u Arheološkom leksikonu Bosne i Hercegovine a Basler nije objavio u radu koji se bavi topografijom doline Neretve. Lokalitet je danas pod vodom Jablaničkog jezera. Postavlja se pitanje zbog čega ovaj lokalitet nije zabilježen u Baslerovom radu o arheološkoj topografiji ovog područja, te je ostao nepoznat u dosadašnjoj literaturi.

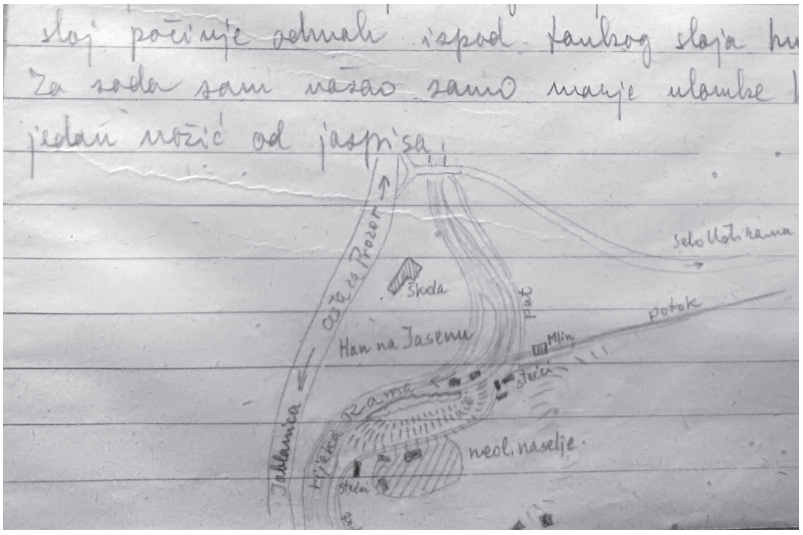

Slika 2. Skica lokacije neolitskog naselja kod sela Ustirama, Opština Prozor, Dnevnik Đure Baslera

10 Na nekropoli stećaka u Ustirami zabilježno je 66 stećaka. Među njima je i poznati dvostruki sljemenjak koji je vrlo rijedak oblik stećka (Bešlagić 1954: 203).

Još jedan od lokaliteta koji je Basler djelimično iskopavao jeste Banova glavica u Lisičićima. Radi se o zemljanom tumulu promjera 16 metara. Prema Baslerovim zapažanjima, „ovaj tumul je prethistorijskog porijekla,...ostao je netaknut kroz dugi niz stoljeća ili desetina stoljeća, bez obzira na to što ruševine dvaju crkva[11] u neposrednoj blizini ukazuju na intenzivan život tokom srednjeg vijeka“ (Basler 1955: 222). U svom dnevniku Basler je ostavio zapis o djelimičnom iskopavanju ovog tumula 12. 05. 1952. godine. Prvi nalaz bio je brončana spirala, a još je pronađen i ulomak lubanje. Malo je podataka ostavljeno o samom iskopavanju. U objavljenoj literaturi tumul sa Banove glavice je relativno poznat, ali nema podataka o njegovom iskopavanju. Uzimajući u obzir značaj lokacije ostaje otvoreno pitanje zašto nije izvršeno sistemsko iskopavanje ovog lokaliteta. Detaljna istraživanja arhivske građe o okolnostima ovih iskopavanja trebaju dati odgovore na ta pitanja.

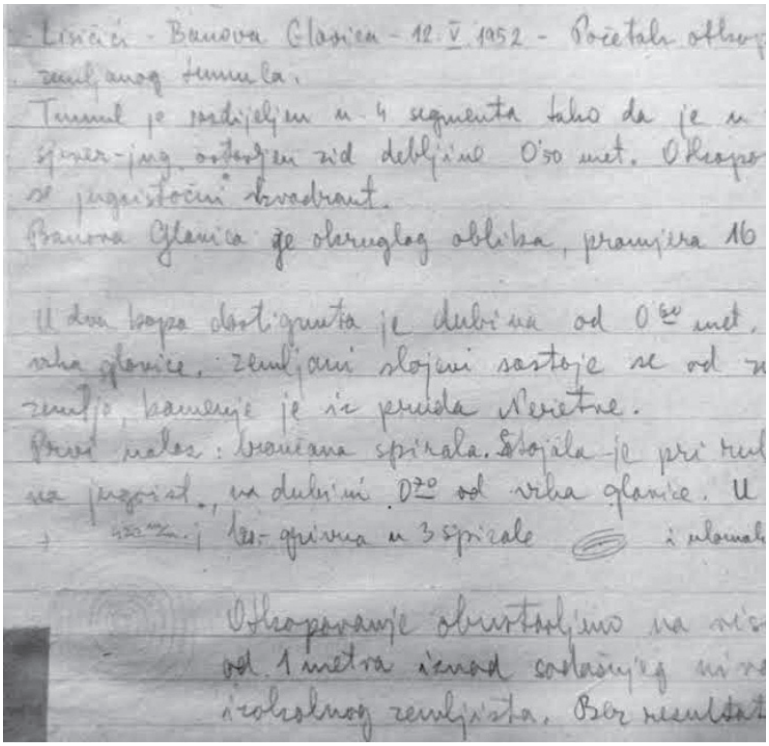
Lisičići - Banova Glavica - 12. V. 1952 - Počeli otkop
zemljanog tumula.
Tumul je podijeljen u 4 segmenta tako da je u
spver-jug. ostavljen zid debljine 0'50 met. Otkopa
se jugoistočni kvadrant.
Banova Glavica je okrugloga oblika, promjera 16
U dva kopa dostignuta je dubina od 0'80 met.
vrha glavice. Zemljani slojevi sastoje se od
zemlje, kamenje je ic prisla Neretve.
Prvi nalaz: bronzana spirala. Stojala je pri tul
na jugoist., na dubini 0'70 od vrha glavice. U
kopu j. kv. grivna u 3 spirale i ulomak
Otkopavanje obustavljeno na vis
od 1 metra iznad sadašnjeg nivo
izloženog zemljišta. Bez rezultat

Slika 3. Iskopavanje zemljanog tumula na lokalitetu Banova glavica, Dnevnik Đure Baslera

11 Dimitrije Sergejevski je 1952. godine tu u blizini iskopavao neznatne ostatke kasnoantičke bazilike (Marić 2013: 42) a u blizini je lokalitet Crkvina na kojem je iskopana srednjovjekovna crkva (Čremošnik 1954b: 212 – 225) .

Još jedan od prethistorijskih lokaliteta koji budi pažnju jeste lokalitet Ćupine na Zelovom polju. Radi se o lokalitetu koji se nalazio na području Čelebića i danas je pod vodom Jablaničkog jezera. Lokalitet je dobio ime po velikoj količini čitavih i polomljenih keramičkih posuda koje su ondje ležale naslagane na veliku gomilu(AL BiH, T. III: 226). Zbog potpunog odsustva bilo kakvih tragova zanatske djelatnosti i života uopšte, na širokom prostoru ovog lokaliteta, Basler zaključuje da je u prethistorijsko a kasnije i u rimsko doba, ovo mjesto služilo u kultne svrhe. Smatra da su se tu prinosile žrtve za pokojnike koji su tu pronašli posljednje počivalište. (Basler 1955: 221). Na Zelovom polju nalazila se i prethistorijska i rimska nekropola sa oko 150 – 200 tumula. Ovaj lokalitet Basler je uporedio sa lokalitetom koji je u Arheološkom leksikonu BiH poznat kao Trojan kod Pazarića koji je djelimično iskopavao Mihovil Mandić (Mandić 1939: 1-6.). Smatrao je da se radi o sličnim lokalitetima koji su imali istu, kultnu svrhu. Ova dva lokaliteta Basler je smatrao novitetom u arheologiji Bosne i Hercegovine. Činjenica je da nećemo saznati da li je Basler bio u pravu budući da sistemska istraživanja nisu izvršena a lokalitet je potopljen.

Baslerova istraživanja upućuju nas na bogate ostatke antičkih naselja na ovom području i možemo samo naslućivati dokle bi nas dovela arheološka istraživanja rimskog doba u ovom dijelu Neretve. U nauci su poznati ostaci antičkih naselja koje je istraživala Irma Čremošnik na prostoru Čelebića i Lisičića (Čremošnik 1954: 212-226, Čremošnik 1955:107 – 136, Čremošnik 1957: 143 – 162.) .Međutim, ostatke rimskog građevinskog materijala koji upućuje na prisustvo antičkih naselja Basler je uočio na širokom prostoru oko Ostrošca, sa lijeve i desne obale Neretve. U literaturi je poznat lokalitet Gromile u selu Žuglići, na desnoj obali Neretve, gdje je Basler uočio 7 gromila između tadašnje željezničke pruge i Neretve. Smatrao je da je tadašnji naziv gromila recentan, ali nije isključeno da se pod ovim materijalom kriju stare gromile. „Sudeći prema rimskom građevinskom materijalu (krovne ploče, opeke) ovdje se u neposrednoj blizini moraju nalaziti ostaci antičkih građevina. Vanjskih tragova nema. Prema pričanju vlasnika zemljišta, kod obrade se ranije nailazilo na tragove zidina“(Dnevnik Đure Baslera, 08. 03. 1952.).

Još jedno područje koje krije važne ostatke iz antičkog doba i kojem je Basler posvetio važan prostor u svom dnevniku jeste prostor Kostajnice. Desna obala Neretve je u tom dijelu, prema Basleru, bila bogata arheološkim ostacima. Na tri mjesta pronašao je brojan građevinski materijal koji pripada antičkom periodu. Na lokalitetu Varošišće, u selu Kostajnica, pronašao je dosta rimskog građevinskog materijala. To je inače lokalitet uz koji je smještena i nekropola sa 11 stećaka. „Ostaci rimskog materijala (kamen, tegula) su na njivi zvanoj

Lipice, ispod Falanovog brda, na putu iz Ostrošca u Kostajnicu. Rimski ostaci se pojavljuju na Grebini, odmah iza velike vododerine koja se ruši sa Bokševice u Kostajnicu. Na zaraslom seoskom groblju vide se ulomci rimske građevinske keramike, a ti se nalazi zatim produžavaju do na lokalitet Varošište. Za ovaj lokalitet stanovnici sela govore da se vide, odnosno da su se prije vidjeli tragovi nekih zidova, no danas je to zaravnjen prostor koji služi kao livada. Materijalom sa Lipice nasipan je put prema Ostrošcu, pa se zato gotovo na svakom metru hoda po ulomcima tegula. Lipice su nasuprot lokalitetu Bare, koje je poznato kao nalazište antičkih objekata"(Dnevnik Đure Baslera, 13.09.1953.godine.). Veći dio ovog prostora danas je pod vodom Jablaničkog jezera.

Srednjovjekovni lokalitet Crkvina kod Lisičića jedan je od izuzetno zanimljivih lokaliteta koji su iskopavani u ovom periodu. Još je Carl Patsch tokom svojih istraživanja na ovom lokalitetu otkrio rimske nadgrobne spomenike i smatrao da je se tu radi o jednom od njavažnijih rimskih lokaliteta u okolici Konjica (Čremošnik 1954: 211). Prilikom prvog rekognosciranja terena, u martu 1952. godine Basler je obišao lokalitet Crkvina i tom prilikom zapisao da se tu nalaze ruševine nekog objekta kojeg okružuju grobovi pokriveni kamenim pločama. U toku arheoloških istraživanja koja su prethodila formiranju akumulacije Jablaničkog jezera izvršeno je iskopavanje ovog lokaliteta. Irma Čremošnik, arheolog iz Zemaljskog muzeja, vodila je arheološka iskopavanja ovog lokaliteta u maju 1952. godine. Đuro Basler je aktivno učestvovao u tim istraživanjima. Prema njegovim zapisima na tom mjestu se otkopavala bazilika. U svojim dnevnicima Basler je donio skicu i slike nadgrobnih spomenika koji su pronađeni na tom lokalitetu.[12] Iskopavanja su dokazala da se na tom mjestu nalaze ostaci srednjovjekovne crkve u koju su bili ugrađni antički nadgrobni spomenici kao spolije.

12 Radi se o antičkim stelama koje su poslužile kao ploče na srednjovjekovnim grobovima pronađenim u crkvi. Prva skica se odnosi na stelu dimenzija (177 x 75 x 37 cm) sa ravnim gornjim završetkom i kratkim klinastim dijelom. Gore kalkan sa glavom meduze u reljefu. Iznad kosih strana kalkana po jedan stilizovani delfin. Ispod kalkana u reljefnom polju su dvije polufigure žena u autohtonoj nošnji. Ispod toga prazno natpisno polje. Druga stela (dimenzija 167 x 68 x 23) sa gornjim horizontalnim završetkom podijeljenim u tri polja od koja dva zauzimaju reljefi. Treći nadgrobni spomenik je cipus koji sadrži natpis u kojem se spominje gentilicium Petronius. Na svakoj od bočnih strana nalazi se jedan delfin. Pronađen je i antički dovratnik sa stilizovanom vinovom lozom. Više o ovim istraživanjima u: Čremošnik 1954: 219. Ovi spomenici su neki od najznačajnijih epigrafskih spomenika sa područja gornje Neretve i prikazuju proces romanizacije Naresa. Radoslav Dodig u svom radu koji se bavi prikazom delfina na nadgrobnim spomenicima u unutrašnjosti provincije Dalmacije (Dodig 2013:489) zaključuje da se motiv delfina širio na unutrašnjost rimske provincije Dalmacije iz Salone. Taj motiv, stele i urne Naresi su preuzeli sa ostalim elementima romanizacije.

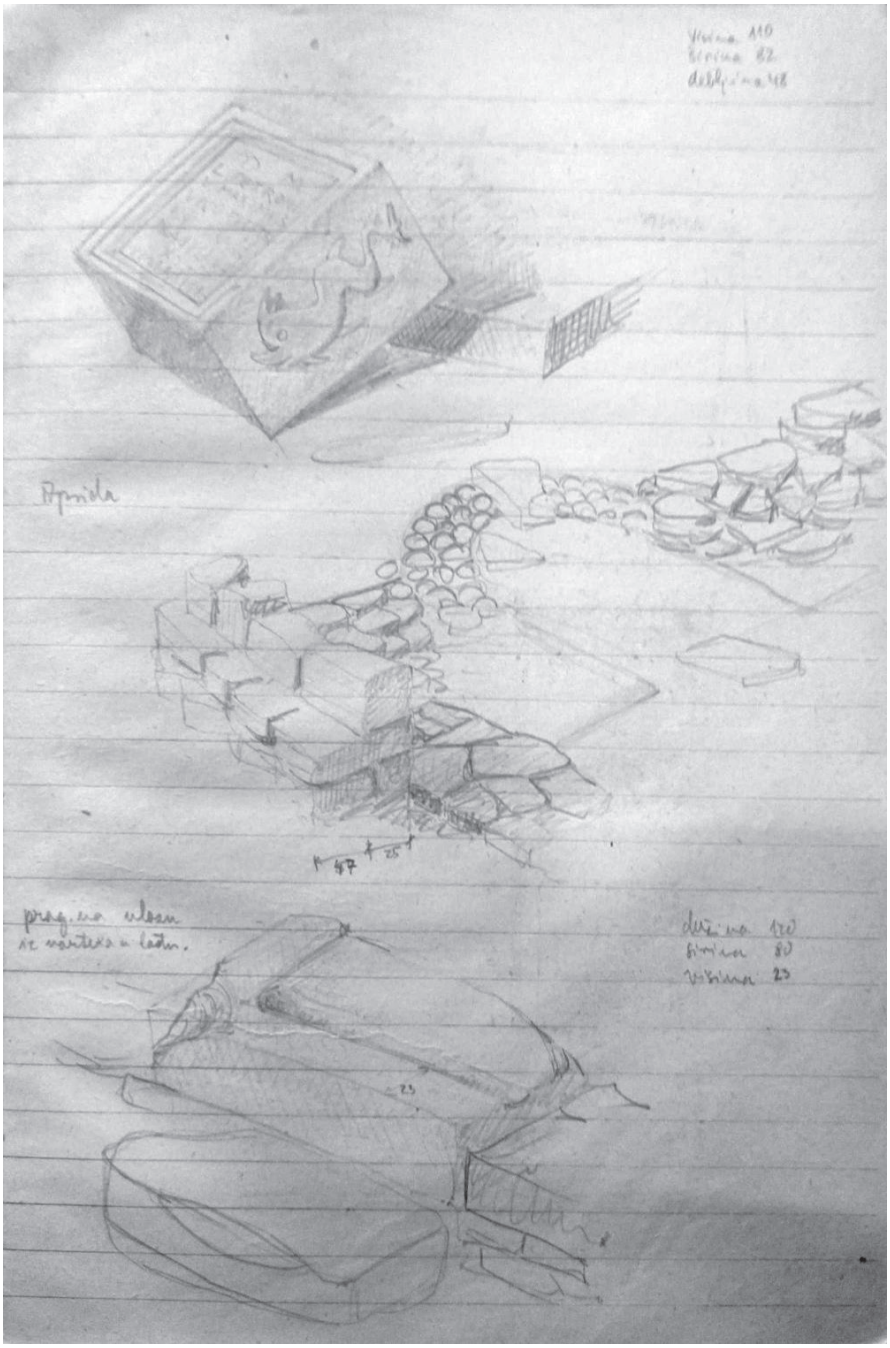

Slika 4. Iskopavanje na lokalitetu Crkvina, Dnevnik Đure Baslera

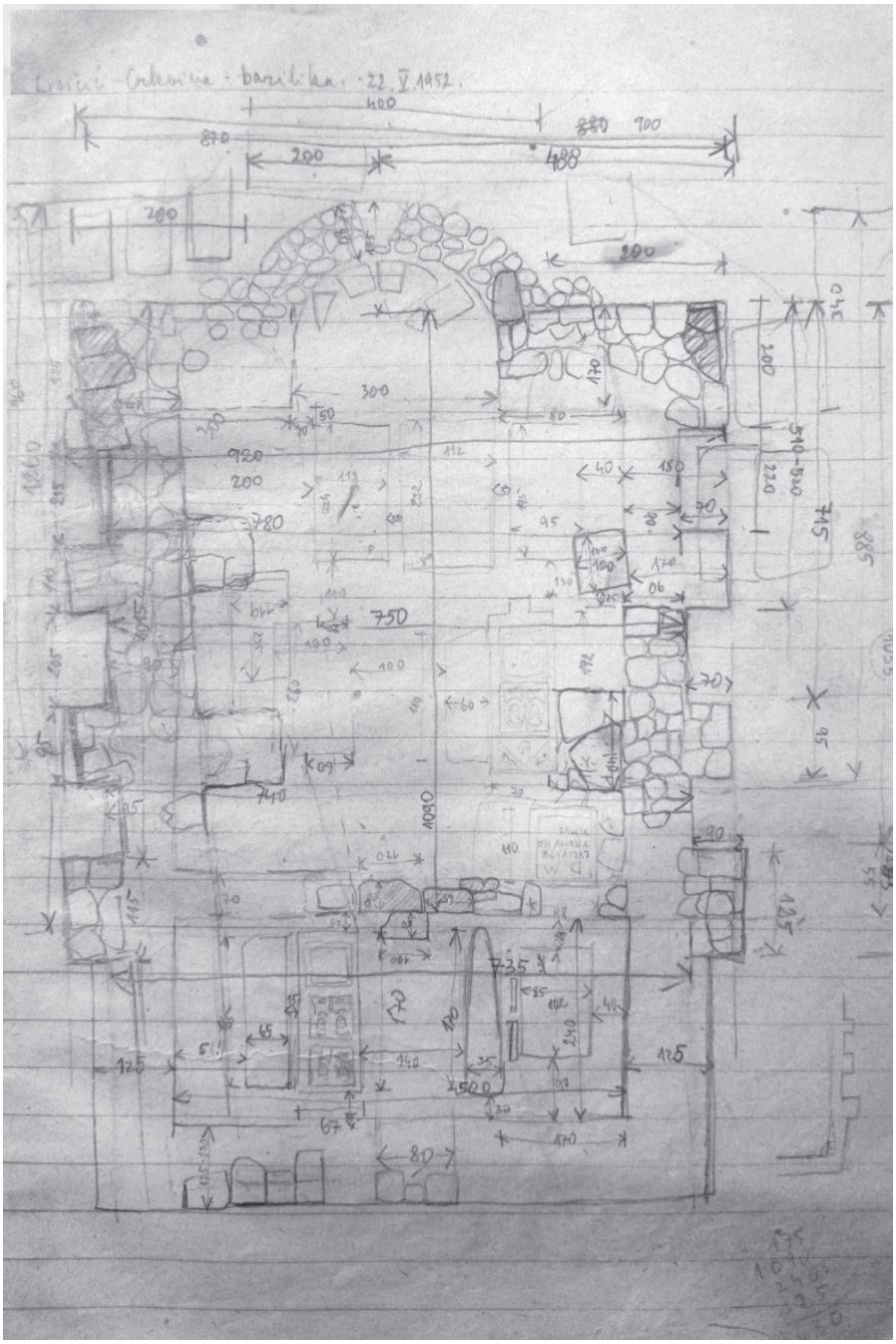

Slika 5. Iskopavanje na lokalitetu Crkvina, Dnevnik Đure Baslera

Umjesto zaključka

Baslerova arheološka topografija doline Neretve, nastala je u okolnostima u kojima je tom prostoru prijetio brzi gubitak lokaliteta uslijed infrastrukturnih radova. Njegov rad obiluje mnoštvom podataka koji govore o kontinuitetu naseljavanja te kulturnoj razvijenosti ovog prostora kroz različite historijske epohe. Voda Jablaničkog jezera potopila je arheološke lokalitete koji su nesumnjivo značajni za našu arheološku i historijsku nauku. Počeci arheoloških istraživanja i težnja struke da rasvijetli stvarnu historiju tog kraja prekinuti su izgradnjom Jablaničkog jezera. Lokaliteti koje je zabilježio Đuro Basler ostaju važan podsjetnik na kulturnu baštinu koja će nažalost ostati nedostupna brojnim generacijama.

U uvodu prvog objavljenog rada o neolitskom naselju u Lisičićima, Alojz Benac je istakao da je šteta što ovakav jedan lokalitet dolazi pod vodu i time se onemogućuje još detaljnije pretraživanje terena koje bi nesumnjivo dalo značajne rezultate za našu nauku. Kada imamo u vidu broj potencijalnih arheoloških lokaliteta te značaj koji su oni mogli imati u sklopu razumjevanja naše prošlosti sasvim sigurno tu konstataciju možemo proširiti na čitav prostor danas potopljen Jablaničkim jezerom.

THE LOST ARCHAEOLOGICAL HERITAGE OF THE NERETVA VALLEY: ANALYSING SOME OF BASLER'S FIELD NOTES

SUMMARY

In this paper, the focus is on the archaeological sites submerged by the Jablaničko Lake, specifically their valorization through archaeological surveying and research carried out by archaeologist Đuro Basler. His investigations produced important results and significantly influenced the formation of our understanding of the past of this area. Most of these sites are no longer accessible to archaeological and historical science, as they now lie beneath the soil and water of this artificial reservoir. Basler published a study on these sites and also left notes in his field diaries, which are today preserved among his legacy in the Franciscan Museum and Gallery in Široki Brijeg. Considering the fact that only a few sites in this region have been systematically researched, this paper treats his investigations as a historical source for understanding the past of this area.

Keywords: archaeological sites, Jablaničko Lake, Đuro Basler, field diaries.

Izvori

Ostavština Đure Baslera- Dnevnik istraživanja, Franjevački Muzej i Galerija Široki Brijeg.

Literatura

- Anđelić, Pavo (1975): Historijski spomenici Konjica i okoline, Skupština opštine Konjic, Konjic 1975.
- Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom III, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1988.
- Basler, Đuro (1955): „Dolina Neretve od Konjica do Rame (Jablaničko jezero)", *Glasnik Zemaljskog muzeja*, *Arheologija, N.S.,* Sarajevo 1955, 219-225.
- Batović, Šime (1979): „Jadranska zona" u *Praistorija jugoslavenskih zemalja, tom II,Neolitsko doba,*ur. Alojz Benac*,* 473 – 634, ANU BiH, Sarajevo 1986.
- Benac, Alojz (1954): „Prethodna istraživanja na neolitskom naselju u Lisičićima", *Glasnik Zemaljskog muzeja, nova serija, Arheologija* 9, Sarajevo 1954, 137 – 150.
- Benac, Alojz (1955): Neolitsko naselje u Lisičićima kod Konjica", *Glasnik Zemaljskog muzeja, nova serija, Arheologija 10,* Sarajevo 1955, 49 – 77.
- Benac, Alojz (1958): *Neolitsko naselje u Lisičićima kod Konjica*, Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1958.
- Benac, Alojz (1980): „Širenje neolitskih i eneolitskih kultura dolinom Neretve", *Dolina rijeke Neretve od predhistorije do ranog srednjeg vijeka: znanstveni skup Metković 4-7. X 1977* , ur. Željko Rapanić, 15-23, Split: Hrvatsko arheološko društvo 1980.
- Benac, Alojz (1990): „In memoriam Dr. Đuro Basler 1917 – 1990," *Glasnik Zemaljskog muzeja, nova serija, Arheologija 45*, Sarajevo 1990, 7-10.
- Bešlagić, Šefik (1954): „Stećci u dolini Neretve", *Naše starine 2*, Sarajevo 1954, 181 – 212.
- Čović, Borivoj (1986): „Glasinačka kultura", *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, *tom V*, *Željezno doba,* ur. Alojz Benac ,ANU BiH, Sarajevo 1986, 575 – 643.
- Čremošnik, Irma (1954a): „Nešto o antičkim naseljima u okolini Konjica", *Glasnik Zemaljskog muzeja, N. S. Arheologija X,* Sarajevo 1954, 179-188.
- Čremošnik, Irma (1954b): „Izvještaj o iskopavanjima na Crkvini u Lisičićima kod Konjica", *Glasnik Zemaljskog muzeja, N. S. Arheologija X*, Sarajevo 1954, 212-226.
- Čremošnik, Irma (1955): „Nova antička istraživanja kod Konjica i Travnika", *Glasnik Zemaljskog muzeja, N.S., Arheologija,* Sarajevo 1955, 107 – 136.

- Čremošnik, Irma (1957): „Dalja istraživanja na rimskom naselju u Lisičićima“, *Glasnik Zemaljskog muzeja, N.S., Arheologija,* Sarajevo 1957, 143 – 162.
- Dodig, Radoslav (2013): „Dolphin Representations on Funeral Monuments in the Interior of the Province of Dalmatia“ u: *Zbornik radova s međunarodnog simpozija Sepulkralna skulptura zapadnog Ilirika i susjednih oblasti u doba Rimskog carstva, 27. – 30. rujan 2009.godine*, Split 2013, 481 – 505.
- Eberhard Gisela, Link, Fabian (2015): *Historiographical Approaches to Past Archaeological Research,* Berlin Studies of the Ancient World, Berlin 2015.
- Katz, Vera (2011): *Društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine* 1945. – 1953., Sarajevo 2011.
- Mandić, Mihovil (1939): „Prethistorijska radionica kod Pazarića“, *GZM, LI* , Sarajevo 1939,1-6.
- Marić, Almir (2013): „Religijske prilike na području gornje Neretve u antičko doba“, *Istraživanja,* Časopis Fakulteta humanističkih nauka, vol. 8, Mostar 2013, 29 – 46.
- Marijanović, Brunislav (2003): „Značenje Neretve u prostornom razmještaju prapovijesnih kultura“, u: *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve,* Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb 2003, 321 – 328.
- Marijanović, Brunislav (1991): „Kasna hvarsko – lisičićka kultura u eneolitu“, ANU BiH, *Zbornik radova posvećen Alojzu Bencu*, *Posebna izdanja XCV*,Sarajevo 1991,185 – 192.
- Patsch, Carl (1894): „Rimski ostaci iz doline Neretve“, *Glasnik Zemaljskog muzeja, god. VI*, Sarajevo 1894, 711–719.
- Patsch, Carl (1902): „Rimska mjesta u Konjičkom kotaru“, *Glasnik Zemaljskog muzeja, god. XIV, sv. 3*, Sarajevo 1902, 303-333.
- Šačić, Amra (2012): „Kulturno-historijski razvoj ilirskog naroda Naresa (civitas Narensium)“, *ANU BiH, Godišnjak CBI 41*, Sarajevo 2012, 97 – 112.
- Špago, Faik (2005): *Jablaničko jezero i politika “višeg interesa*”, Fojnica 2005.
- Wilkes, J.J. (2001): *Iliri*, Split 2001.